

Дьокуускай куорат оҕону сайыннарар киинэ – 82 № “Мичээр” оҕо саада

Бэлэмнээтилэр:

Пестрякова Виктория Михайловна, иитээччи

Неустроева Антонина Афанасьевна,

сүрүннүүр иитээччи

“Алгыстаах алаһа холумтанын тула”

иитэр эйгэ бырайыага

Аныгы кэмнэ үүнэр көлүөнэни иитиигэ үөрэх тэрилтэлэригэр үлэни күүһүрдүү тула сытыы ырытыылар, кэккэ хамсааһыннар, уларыыылар киирэ тураллар. Иитии үлэтин чопчулуур сыалтан Россия Федерациятын Правительствотын хас да докумуону ылынна. Холобур, 2025 сылга диэри иитии үлэтин сайыннарыы стратегията, эбии үөрэхтээһини сайыннарыы концепцията, 2025 сылга диэри ыччат государственной политикатын сүрүн тосхоло. 2020 сылга дойду президент В.В. Путин көбүлээһининэн «Үөрэхтээһин туһунан» сокуонна үөрэх ситимигэр иитии үлэтин көдьүүһүрдэр аналлаах уларыыылар киирбитэрэ. Ол түмүгэр Россиятаабы үөрэхтээһин академиятын ыйытынан оҕо сааттарыгар, оскуолаба, орто уонна үрдүк үөрэх кыһаларыгар иитии бырагыраамата киирбитэ. Маны таһынан «Российское движение школьников» диэн бүтүн Россиятаабы общественной-государственной оҕо-ыччат түмсүүтэ үлэлиир. “Разговоры о важном” уруок таһынан дьарыктар ытыллар буоллулар. Онон Россия бары муннуктарыгар оҕо бэйэтин эйгэтигэр сайдарыгар кыах бэрилиннэ, итиэннэ оҕо кыра сааһыттан уопастыба сорҕото, туллар тутааба буола улаатарыгар олук уурулунна.

Маныха Саха Өрөспүүбүлүкэтигэр өбүгэ улуу муудараһа үүнэр-сайдар кыһабыт, тыын эйгэбит буоларын өйдөөн ийэ тылга, төрүт үгэскэ, омукупут уратытыгар тирэҕирэр иитэр-үөрэтэр бырагыраамалар саналыы тыннананнар олоххо киирэн эрэллэр.

Биһиги иннибитигэр “Иитии үлэтин ис тутула хайдах буолуохтаабый?” диэн ыйытыы турар.

Дьокуускай куоракка үс саха уһуяаннара баалларыттан биирэ биһиги “Мичээр” оҕо сааппыт буолар. Куорат усулуобуйатыгар кыра оҕолору сахалыы иитиигэ-үөрэтиигэ кэккэ ыарахаттар бааллар. Ол курдук, оҕолор күннээҕи олохторугар Ийэ тылынан кэпсэтэллэрэ симэлийэ быһыытынан эрэр, алтыһалларыгар нууччалыы санаралларын ордороллор; төрүт үгэс эргириин иитэр кыабын сорох төрөппүт ситэ өйдөөбөт, ылынарга бэлэмэ суох, модьуйуу быһыытынан ылынар, күннээҕи олоҕор туттубат.

Иитэр үлэбит уһуяаммыт педагогтара 2016 сыллаахха онорбут “Алгыстаах алаһа” диэн бырагыраамаларыгар тирэҕирэр. Бу бырагырааммабытын сана ирдэбиллэргэ эппиэттир гына тупсаран онорон, иитии үлэтин дирингэтэн биэрэн сана барылы ылынар кэммит уолдыаста.

2021-2022 үөрэх дьылыгар Шамаева Лидия Петровна салайар “Айыы кыһата” национальной гимназиятыгар Айыы холумтанын сэттэ ытык бэлиэтин кылаастарга олохсутан билиһиннэрэр “Олохсун” диэн барылларын уопутун үөрэтэммит, ааптар Анатолий Николаевич Павлов – Дабылы кытта көрсөммүт, сүбэлэтэммит уһуяаммытыгар “Холумтан тула” диэн иитии үлэтин бырайыагын киллэрэн үлэбитин саҕалаатыбыт.

“Холумтан тула” бырайыагы олоххо киллэрэритигэр тыл үөрэжин билимин кандидата Павлов Анатолий Николаевич - Дабыл, "Айыы Үөрэжин" түһэ, филологической наука кандидата Афанасьев Лазарь Андреевич — Тэрис, ХИФУ культурологияба

кафедратын профессора, пед.наука кандидата, доцент Галина Семеновна Попова - Санаайа, Духуобунас академиятын академига Неустроев Борис Федорович - Мандар Уус уо.д. этнопедагогтар санааларыгар, философскай көрүүлэригэр тирэбирэбит.

“Мичээр” уһуяан үлэтин сүрүн суолтатынан (миссия) үгэс ыйдарынан сыллаабы эргиригэр олобуран куорат усулуобуйатыгар олорор оҕолору төрөөбүт тылынан иитэр-үөрэтэр, сир-майгы сүрүн тосхолугар туһулуур, сахалы тыыны, айы санааны инэрэр эйгэни тэрийэн оҕо бэйэ айылҕатынан сайдарын ситиһии буолар.

“Мичээр” оҕо саада – бу Алгыстаах алаһа. Манна оҕолор күннэтэ кэлэннэр сахалы эйгэҕэ киирэллэр, ийэ тыл умсулҕаныгар уһууллаллар, төрүт үгэстэри, дьарыктары, фольклору, култуураны кытта билсэллэр, өбүгэ оонньууларын оонньуулар.

“Холумтан тула” бырайыак сыала: иитэр-үөрэтэр үлэҕэ “Айы холумтанын” ытык бэлиэлэрин өйдөбүллэригэр тирэбирэн оскуола иннинээҕи саастаах оҕолорго сахалы тыыны, айы санааны инэри, киһили киһи буолан тахсалларыгар олук ууруу.

Соруктара:

- оҕо саадыгар бырайыагы салайар тутулу тэрийии (офис управления проектами);
- Ийэ тылы харыстыыр, сайыннарар эйгэни тэрийии;
- иитэр-үөрэтэр үлэҕэ төрүт үгэстэр иитэр кыахтарын толору туһаны;
- “Холумтан тула” бырайыакка олобуран “Алгыстаах алаһа холумтана” иитэр бырагыраамманы оноруу, олоххо киллэри;
- дьэ кэргэни кытта ыкса ситимнээх, айымньылаах үлэни тэрийии.

Бырайыагы олоххо киллэри түһүмэхтэрэ:

- 1 түһүмэх (2022-2023 сс.) - Бэлэмнэни, тэрийии үлэтэ;
- 2 түһүмэх (2023-2026 сс.) - Практическая реализация модели;
- 3 түһүмэх (2026-2027 г.г.) – Түмүктэри сыаналаны, ырыты.

“Холумтан тула” бырайыак ис тутула

Бырайыак сүрүн өйдөбүллэрин быһаары:

Холумтан – киһи олоҕун оностор тирэҕэ, төрүт өйдөбүлэ, ытык миэстэтэ.

Айы холумтана - хас биирдии саха ыла бэйэтигэр айыларын, иччилэрин чугаһатар, олору кытта бииргэ буолар, сүгүрүйэр, харыстыыр, өрө тутар миэстэтэ, саха киһитин улахан айы санаата түмүллүбүт сирэ.

Айы санаа - диэн биһиги саамай мунутуур улахан санаабыт. Ол санаабыт олонхобутугар тиһиллэ сылдьар. Сахалар “Айы киһитэ” диэн үрдүк холобурдаахпыт (идеал). “Айы киһитэ аһыныгас, Күн киһитэ көмүскэс” эбэтэр “Айы аартыга аһаҕас, Күн сирэ көндөй” диэн сүрдээх элбэх былыргы итэҕэл этиилэрдээхпит (религиозные постулаты).

Бу улахан санаабыт көстөр ытык бэлиэлэрдээх, онтон ол бэлиэлэр Айы холумтанын ытык маллара буолаллар. Ол курдук Айы холумтана сэттэ ытык бэлиэлээх: 1) сандалы; 2) сэргэ; 3) чороон; 4) кытыа; 5) көмүлүөк; 6) чуораан; 7) дэйбиир.

Айы холумтана – бу уруккуттан олоҕурбут өйдөбүл, өбүгэлэртэн кэлбит тирэх билибит, сирбит-туоммут. Маны уһуяанга, дьэ кэргэнгэ хайдах гынан киллэрдэхпитинэ оҕолорбутун сахалы тыыннаан киһили киһи, айы киһитэ гына итэн таһаарабыт диэн ыйыты тулар.

Айы холумтана - бу оҕону айы санааҕа иитэр, алгыһынан хайыһар, педагогтары, оҕолору, төрөппүттэри бииргэ түмэр ытык миэстэ, кыра оҕоҕо сахалы тыыны инэрэр эйгэни тэрийиигэ сүрүн ньыма буолар.

Иитии ис үлэтэ Айыы холумтанын ытык малларын оҕолорго, төрөппүттэргэ билиһиннэрииттэн саҕаланар, тоҕо диэтэххэ олоххо хас тутулар мал барыта суолталаах. Ол суолтатын, төрдүн-төбөтүн өйдөөтөххө киһи бодотун тардынар, чуумпуран-иһийэн бэйэтин иһиллэнэр, туруга киэн-холку буолар, оччоҕуна күннээҕи олоххо буолар түгэннэри, кыһалҕалары бэйэтэ быһаарар кыахтанар.

Уһуяан бары тэрээһинэ барыта Айыы холумтаныттан саҕаланан ытыллыахтаах диэн сыал-сорук туруоран үлэбитин саҕалаатыбыт:

- тэрээһиннэри холумтан тула мустан алгыһынан саҕалааһын;
- хас сэрэдэ күн ахсын - “Саха күнүгэр” - Айыы холумтаныгар алгыс түһэри, оһуохайдааһын;
- Айыы холумтанын сэттэ ытык бэлиэтин бөлөхтөргө олохсутуу.

Бөлөх айыы оҕолор алгыһынан хайыһар миэстэлээх буолуохтаахтар диэн санааттан Айыы холумтанын бөлөхтөргө олордугу саҕаланна.

Иитээчилэр Айыы холумтанын ытык малларын оҕолорго билиһиннэрэннэр сирдээх буолууга, өбүгэ үгэһигэр, төрүт өйдөбүллэргэ уһуйаллар.

Бөлөбүнэн түмсүү кэмигэр (утренний сбор, вечерний сбор) оҕолору холумтан тула муһуу сыалынан-соруугунан буолаллар:

- саха халандаарын эргииригэр сөп түбэһиннэрэн ый алгыһын түһэри;
- бэлиэ түгэннэри бэлиэтээн Айыы холумтаныгар алгыс олордугу, оҕолор үтүө санааларын этэн-тыынан хааллары (төрөөбүт күннээхтэри бэлиэтээһин, бырааһынньык күннэр);
- аһаҕас кэпсэтии олохтоон оҕолор бэйэлэрин быһыыларын-майгыларын сыаналаналларыгар, о.э. оҕо бэйэтигэр эргиллэн буола турар түгэннэргэ санаатын этэр, үөрүүтүн аһаҕастык үллэстэр, сыһаларын көннөрөр, ханнык да түгэннэ тулуурдаах буоларга дьулуһар усулуобуйатын тэрийии.

Сабаҕалааһын:

“Холумтан тула” бырайыак сүннүнэн Айыы холумтанын уһуяанна эрэ буолбакка хас биридди дьиэ кэргэн бэйэтигэр тэринэн, күннээҕи олоҕор туһаннаҕына олоххо буолар түгэннэр үтүө-мөкү өрүттэрин сөптөөхтүк араарар, үтүөнэн-сырдыгынан, айыы санаатынан салайтараан тулалыыр эйгэтигэр, дьиэ кэргэнигэр киһилии сыһыаны олохтуур, олоҕун онгостор Киһи киһитэ үүнэн-сайдан тахсарыгар олук ууруллуо этэ. Оччоҕуна оҕо айыы санаата аһыллыа, алгыстаах аартыга арыллыа, олоххо аналын толорон дьоллоох олоҕу олоруо.

Биһиги иитээчилэр уонна төрөппүттэр өбүгэлэрбититтэн кэлбит өйдөбүлбүтүгэр тирэҕирэн “Тоҕо маннык буоларый?”, “Тоҕо маннык гынабытый?”, “Хайдах гынар ордугуй?” диэн ыйытыыларга хоруйдары була сатыахтаахпыт. Онуоха күннэтэ оҕолорбут туруктары кэтээн көрөн билэммит, сөптөөх түмүктэри онгороммут иитиигэ сыһыаммытын уларытыахтаахпыт. Ол инниттэн, бастатан туран, бэйэбитин сайыннарыыга үлэлэниэххэйин, оччоҕо сахалыы сирбитин аныгылы тыыннааммыт кэнчээри оҕолорбутун саха итэҕэлин диэки ханыһынарарыахпыт, олоххо туруктаах буолуохпут. Уһуяан уонна дьиэ кэргэн биир ситимнэ киирэммит саха омуга сир кырсыттан сүппэттин-симэлийбэттин туһугар айымнылаахтык алтыһаххайын диэн ынырабыт.